

SUUDİ ARABİSTAN'DAKİ SİYASAL VE TOPLUMSAL HAREKETLERİN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Muhittin ATAMAN* & Yurdanur KUŞCU**

ÖZET

Bu çalışmada Ortadoğu'nun en önemli siyasal ve ekonomik aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan'daki siyasal ve toplumsal muhalefet hareketleri analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde ülkedeki muhalefet hareketlerini ortaya çıkaran tarihsel arkaplan üzerinde durulmuştur. Devletin kuruluş mücadelesi ile ulus-devletleşme ve modernleşme süreci hem devletin resmi söyleminin hem de ülkedeki muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Suudi Arabistan'daki siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişimini etkileyen temel faktörler çalışmanın asıl konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda petrolün bulunması ve kullanılması, pan-İslamizm ile pan-Arabizm arasındaki rekabet, İran İslam Devrimi, Kuveyt'in işgali ve Körfez Savaşı ile 11 Eylül Saldırıları ülkedeki siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerini etkileyen temel unsurlar olarak incelenmiştir. Tarihsel sırlama ile ele alınan bu faktörler, aslında ülkenin ekonomi-politik tarihinin de bir özeti anlamına gelmektedir. Sonuç bölümünde ise 2011 yılında yaşanan Arap Baharı'nın Suudi Arabistan siyaseti ve toplumunu dönüştürebilecek son önemli gelişme olarak ele alınmıştır. Bütün bölgeyi, özellikle Arap dünyasındaki dengeleri değiştiren son halk hareketinden Suudi Arabistan'ın etkilememesi mümkün değildir. Dolayısıyla Suudi Rejimi siyasi ve toplumsal değişimden kaçamaz.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Siyasal ve Toplumsal Muhalefet Hareketleri, Vahhabilik

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF POLITICAL AND SOCIAL MOVEMENTS IN SAUDI ARABIA

ABSTRACT

This study analyzes political and social opposition movements in Saudi Arabia, one of the most important political and economic actors in the Middle East. In the first part of the study, historical background which is the basis of political and social opposition movements in the country will be examined. The struggle for statehood and the processes of the nation-state and modernization paved the way for the emergence of both the official state discourse

and opposition movements in the country. Factors that influence the development of political and social opposition movements in Saudi Arabia are the main subject of this study. In this context, the discovery and the usage of oil, the competition between pan-Islamism and pan-Arabism, the Iranian Islamic Revolution, the occupation of Kuwait and the Gulf War and September 11 attacks are examined as the main factors influencing opposition movements in Saudi Arabia. As a matter of fact, these factors, which are analyzed chronologically, indicate the political and economic history of the country. The impact of the Arab Spring of 2011 on Saudi Arabian politics and society is analyzed in the last part of the study. The last popular movements has changed the regional balances, especially those in the Arab world, will also influences Saudi Arabia. Therefore, the Saudi regime cannot escape from political and social change.

Keywords: Saudi Arabia, Political and Social Opposition Movements, Wahhabism.

Giriş

Siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin herhangi bir ülkede etkili bir biçimde var olması şartların oluşup oluşmamasına bağlıdır (McAdam ve diğerleri, 1996: 1-20). Öncelikle, toplumsal muhalefet hareketlerinin boşlukta ortaya çıkmadıkları ve gelişmedikleri dikkate alındığında, bir ülkedeki kurulu siyasal sistemin görece açıklığı ve/ya kapalılığı ile devlet tarafından tanınan imkanlar ve sınırlamalar muhalefet hareketlerinin gelişip gelişmemesini belirler (Wiktorowicz, 2004: 14). Özellikle ülkede siyasal özgürlüklerin olup olmaması önemlidir. Başka bir faktör ise muhalefet hareketlerinin kurumsal yapısının niteliğidir. Siyasal ve toplumsal hareketlerin sahip olduğu, kolektif resmi ve/ya gayri resmi araçlar ve insanları harekete geçirici kurumlar bu hareketlerin etkili olmasını sağlarlar. Üçüncü olarak, seçkinler arasında ittifakların olup olmaması oldukça önemlidir. Ortak hareket etmeyi motive eden ve hem kendilerini hem de dünyayı (ve diğerlerini) anlamalarını sağlayan ortak bir bakış açısı geliştirmeleri amacıyla muhalif kesimler tarafından kullanılan bilinçli stratejik çabalar muhalefet hareketlerinin gelişmesini sağlarlar. Dördüncü olarak, devletin baskı uygulama kapasitesi ve eğilimine sahip olup olmaması ülkedeki muhalefet hareketlerinin gelişip gelişmemesini etkiler. Ayrıca yönetimin ekonomik performansından duyulan memnuniyetsizlik muhalefet hareketlerinin gelişmesini hızlandırır (Oberschall, 1996: 121). Siyasal katılım kanalları bulunmamasına ve devletin ekonomik imkanlarının fazlalığına rağmen, bu çalışmanın konusu olan Suudi Arabistan'da siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin zaman içerisinde geliştiği görülmektedir. Çünkü muhalif kesimler arasında

yönetimin değişmesi konusunda giderek bir ortak kanaat gelişmekte ve muhalefet gruplarının imkanları ve kullanabilecekleri araçları artmaktadır.

Suudi Arabistan, Ortadoğu'daki diğer ülkelerden farklı olarak çok uzun süren bir kuruluş mücadelesi yürütmüştür. Önce Arabistan yarımadasındaki dini gruplara ve daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı siyasal ve dinsel bir mücadeleye girişmiş, defalarca Osmanlı ve bazen temsilcisi valilerle karşı karşıya gelmiş ve savaşmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında ise Hicaz merkezli Şerif Hüseyin ailesine karşı mücadele etmiş ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra İngilizlerin de desteğiyle Arabistan Yarımadası'nda hakimiyeti sağlamış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugünkü Suudi yönetiminin benimsediği kuruluş ideolojisi olan Vahhabilik, hem Vahhabi olmayan Sünnilik ve Şiilik hem de modernizm ve Batı karşıtı bir söylem olarak tanımlanmaktadır.

Ancak bu bakış açısı yeni rejimin kendinden olmayan kesimler ve ülkelerle işbirliği yapmaması anlamına gelmemektedir. Tek adam ve tek aile rejimleri genellikle halkın taleplerine önem vermek yerine iktidarlarını daha çok dış güçlerle yaptıkları ittifaklarla korumaya mahkumdurlar. Batılı güçler, eski sömürge ülkelerinde özellikle iç meşruiyetleri sorunlu yönetimlerin varlığını, bu ülkelerde kurulan yeni rejimlerin kendilerine bağımlılıklarının en sağlam teminatı olarak gördüler. Netice itibarıyla, monarşik ve/ya oligarşik rejimlerin siyasal meşruiyetleri sorunlu ve dış bağımlılıkları oldukça fazlaydı. Siyasal manada dışarıdan etkilenmeyen bir görüntü veren Suudi Arabistan da, dünyanın en kapalı ülkelerinden biri olmasına rağmen, bölgesel ve küresel gelişmelerden ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Suudi Arabistan yönetimi başından itibaren, içeride Vahhabi söylemi ve dinsel bakış açısı sayesinde, dışarıda ise Batılı devletler, özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile petrol ve diğer stratejik alanlarda kurduğu ekonomi-politik çıkar birlikteliği sayesinde rejimini bugüne kadar devam ettirebilmiştir.

Suudi Arabistan'da ortaya çıkan hemen hemen bütün siyasal ve toplumsal hareketler dinden (İslam'dan) esinlenmiş, dinden meşruiyet ve destek almaya çalışmıştır. Çünkü İslam Suudi Arabistan'ın siyasi kültürünün merkezinde yer almaktadır (Fandy, 1999: 22). Devletin ve toplumun hayatını şekillendiren en önemli husus İslam'dır. Bundan dolayı Suudi siyasal hareketlerinden bahsederken, çeşitliliğin ortak bir kültür içinde çeşitlilik olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Ülkenin kuruluşundan bu yana Vahhabilik en önemli dini akım olmuştur. Bunun dışında farklı Sünni gruplar yanında ülkenin yaklaşık %10-15'ini oluşturan Şiiler arasında da farklı hareketler ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki varsayımlardan hareket eden bu çalışma, Suudi Arabistan devlet kimliğinin ve ülkedeki siyasal hareketlerin gelişimini etkileyen, dolayısıyla ülkenin tarihsel

süreçte en çok etkilendiği faktörlerin tarihsel bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. Ülkenin devlet kimliği ve ülkedeki siyasal ve toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi, değişimi ve bugünkü durumunu etkileyen ve belirleyen faktörlerin Suudi iç siyaseti ve ulusal siyasi ve toplumsal gelişmeleri nasıl etkilediği ele alınacaktır. Aşağıda Suudi Arabistan tarihini şekillendiren en önemli unsurlar olarak dikkat çeken siyasal gelişmeler ve olaylar ortaya çıkış tarihine göre ele alınacaktır.

Tarihsel Arka plan

Suudi Arabistan'daki siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişiminin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle ülkedeki muhalefet hareketlerini ortaya çıkaran tarihsel arka plan analiz edilmelidir. Bu amaçla bu bölümde, önce devletin kuruluş süreci ve mücadelesi, daha sonra da ülkedeki modernleşme ve ulus-devletleşme süreçleri üzerinde durulacaktır.

Suudi Arabistan Devletinin Kuruluş Mücadelesi

Bugünkü ismi ile resmi kuruluş tarihi 1932 olan ve birkaç devletleşme aşamasından geçen Suudi Arabistan'ın bir devlet olarak var olma mücadelesi 18. yüzyıla dayanmaktadır. Ülkenin kuruluş süreci 18. yüzyılda ortaya çıkan Vahhabiliğin gelişimi ile ortak bir tarihi paylaşmaktadır. 18. yüzyılda Arap Yarımadasında yayılmaya başlayan, temeli İbni Teymiyye'nin fikirlerine dayanan ve Muhammed bin Abdülvahhab tarafından kurulan Vahhabilik¹, İslam'a sonradan eklenen her türlü düşünce ve uygulama olarak tanımlanan bidatleri reddetmiş ve “modernleşmeyi” “yozlaşma” olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda Vahhabilik, kendi fikirlerine aykırı olarak değerlendirdiği; Vahhabi olmayan Sünni mezhepleri, Şiiliği ve diğer dinleri hedef almış, bunlara karşı mücadeleyi bidatlere, yani Peygamber'den sonra dine sonradan yapılan eklemelere, karşı mücadele olarak görmüş ve aslında bu mücadelenin kendilerine dini bir vecibe olduğunu iddia etmişlerdir (Ebu Zehra, 2004: 221).

Temel olarak bu düşünceler etrafında şekillendirdiği düşüncesini yaymaya çalışan Abdülvahhab, bu aşamada siyasi desteğe ihtiyaç duymuş ve aradığı desteği 1744'de Suud Ailesinin lideri Muhammed bin Suud ile gerçekleştirdiği ittifakla elde etmiştir. Bu tarihten sonra biri dini, diğeri de siyasi iki lider ve iki aile (Suud ve Şeyh aileleri) arasındaki ittifak, Vahhabi öğretilerine göre bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Siyasi-askeri ve ideolojik bir yayılma başlatan ittifak, bölgedeki güç boşluğunun da etkisiyle amaçlarına ulaşma noktasında önemli ve etkili bir gelişim kaydetmiştir. Suud/Vahhabi ittifakı “davet” ve “cihada” dayanan

mücadelelerle bölgedeki nüfuzunu arttırmış (Al-Rasheed, 2002: 21) ve aynı zamanda cihad adı altında yapılan mücadelenin bir getirisi olarak, kabilelerden zekat adı altında para toplayarak iktisadi olarak da güçlenmiştir (Metz, 1992).

İbni Suud'un 1765 yılında ölümünden sonra oğlu Abdülaziz (1765-1803) iki aile arasındaki ittifakı devam ettirmiş ve 1792'de Riyad, Qasim, Kharj'da etkinlik sağlamıştır (Al-Rasheed, 2002: 21). Hicaz, Ahsa ve Irak üzerinde de etkili olmaya çalışan Suudi/Vahhabi liderliği 18. yüzyılın sonlarında Ahsa ve Katif'i ele geçirmiştir. Bu dönemde Bağdat vilayetinin yönetiminde bulunan Süleyman Paşa Suud/Vahhabi emirliğini ortadan kaldırmak için 1799'da bir hareket düzenlemiş ancak başarılı olamayınca Abdülaziz'le 6 yıllık bir ateşkes imzalamıştır (Ayhan, 2011: 11).

19. yüzyıl boyunca Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerinde hakim olan Reşidiler, Şerif Ailesi ve müttefik aşiretleri ve Osmanlı kuvvetleri ile çatışan Suudi/Vahhabi emirliği, bölgenin denetimini elinde tutan Osmanlı'nın hakimiyetini tehlikeye sokmuştur. Bağdat valisi Süleyman Paşa ile yapılan 6 yıllık ateşkese rağmen Suudi/Vahhabi liderliği Şiiilerle aralarındaki siyasi ve dini sorunlar nedeniyle 1801'de Kербela'da Şiiilere yönelik bir saldırı düzenlemiş ve bu saldırıda yaklaşık üç bin Şii öldürülmüştür. Bu olayın ardından 1803'de Abdülaziz Diriyye kentindeki bir camide bir Şii tarafından öldürülmüştür (Al-Rasheed, 2002: 22). Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Suud b. Abdülaziz döneminde Taif şehri ele geçirilmiş, 1803'de Mekke, 1804'de ise Medine işgal edilmiştir. Bu yayılma ile birçok kabilenin kendilerine katılımı da sağlanmıştır (Al-Rasheed, 2002: 22).

Suudi/Vahhabi liderliğinin Hicaz bölgesini işgal etmesi, Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiş ve işgali sonlandırmak için o dönemin önemli ve güçlü isimlerinden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya işgali sonlandırma görevi verilmiştir. Mehmet Ali Paşa, oğlu Ahmet Torun Paşa komutasındaki birlikleri Hicaz'a göndermiştir. Bunun üzerine Necd bölgesine çekilen Suudi/Vahhabi emirliği, Mehmet Ali Paşanın diğer oğlu İbrahim Paşa ile burada 1818'e kadar mücadele etmiştir (Al-Rasheed, 2002: 23). Mücadeleyi kaybeden Suudi/Vahhabi ittifakının o dönemdeki emiri Abdullah b. Suud önce Mısır'da hapsedilmiş ardından İstanbul'a götürülüp idam edilmiştir (Kurşun, 2011). Böylece Suudi/Vahhabi ittifakının bu ilk "devletleşme" süreci son bulmuştur.

1818 tarihi itibarıyla ittifak siyasi ve askeri gücünü kaybetse de Vahhabi düşüncesi etkisini yitirmemiştir. Faysal b. Türki özellikle 1840'lardan sonra Osmanlı ile kurduğu ilişkiler sonucunda ittifakın yeniden toparlanmasına zemin hazırlamıştır. Cidde vilayetine yıllık vergi ödemesi ve Necd camilerinde Osmanlı padişahı adına hutbe okutması karşılığında 1848 yılında Necd kaymakamı unvanını alan Faysal b. Türki hem Vahhabi öğretilerini kabileler

arsında yaymayı başarmış hem de etki alanını Basra körfezine kadar genişletmiştir. Faysal b. Türki'nin 1865 yılında ölümünün ardından oğulları arasında yaşanan mücadelede Osmanlı, desteklediği Abdullah b. Faysal'a Necd kaymakamlığını vermiştir. Bu dönemde Osmanlının, Reşidilerin emiri Muhammed b. Reşid'i de Cebel-Şamar fahri kaymakamı olarak tayin etmesi iki taraf arasındaki rekabeti daha da artırmış ve yaşanan Reşidi-Suudi mücadelesi sonrasında Suudiler 1891 yılında bölgedeki etkinliğini kaybetmiştir. Bu olayın ardından Suudi/Vahhabi ittifakı Abdurrahman b. Faysal'ın emirliğinde, Reşidi ailesi ile sorun yaşayan Kuveyt'e yerleşmiş ve böylece ikinci "devletleşme" süreci de sona ermiştir (McHale, 1980: 625).

Suudilerin bölgede sık sık karşı karşıya geldiği Reşidilerin Kuveyt'i işgal niyetinde olması sonucunda Abdurrahman b. Faysal'ın oğlu Abdülaziz (1876-1953) bu dönemde, Reşidilere karşı mücadele eden Kuveyt güçlerinin yanında yer almıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın gücünün giderek zayıflamasının da etkisiyle Suudi/Vahhabi ittifakı bölgedeki etkisini arttırmaya başlamıştır. Modern Suudi Arabistan devletinin oluşumunun başlangıcı olarak kabul edilen 1902'deki Reşidiler ile mücadelenin ardından Suudi/Vahhabi liderliği Riyad'ı ve ardından 1902 ve 1932 yılları arasındaki mücadelelerle de el-Ahsa, Asir ve Hicaz'ı ele geçirerek Arabistan Yarımadası'nda hakimiyetini kurmuştur (Anderson ve diğerleri, 1998: 77).

Netice itibarıyla, 18. yüzyılın ortalarından 1932 yılına kadar süren Suudi Arabistan'ın devletleşme sürecinde birkaç faktörün önemli roller oynadığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi 1744'te iki yerel lider ve iki aile arasında gerçekleştirilen ittifaktır. Bu ittifak ile Suudi Arabistan, mücadelesinde hem "din" gibi önemli bir birleştirici aracın desteğini sağlamış hem de reformist² bir Sünni düşünceyi temsil eden Vahhabiliğin (Vahhabilerin) yayılma arzusundan yararlanmışır. İkinci bir faktör olarak Osmanlı Devleti'nin bu süreçte zayıflamış olması Suudi/Vahhabi ittifakının etkinlik mücadelesi verdiği bölgede bir güç boşluğuna sebep olmuş ve bu durum ittifakın siyasi ve dini olarak yayılmasını kolaylaştırmıştır. Üçüncü faktör ise bölgedeki İngiliz-Osmanlı rekabetidir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde bölgede söz sahibi olmak isteyen İngilizlerin, Osmanlı'ya karşı hem siyasi/askeri hem de dini söylem olarak meydan okuyan Suudi/Vahhabi liderliğine destek vermesi Suudi/Vahhabi ittifakının işini kolaylaştırmıştır.

Ulus-Devletleşme ve Modernleşme Süreci

Ulus-devlet fikri 19. yüzyılda Avrupa kıtasını, 20. yüzyılda ise Avrupa-dışı dünyayı, özellikle Osmanlı toprakları olan Yakın Doğu'yu etkilemiştir. Avrupa'nın yanı başındaki ötekisi Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Suudi Arabistan da bu fikirden etkilenen Avrupa-

dışı devletlerden biri olmuştur. Her ne kadar Batı'da olduğu gibi seküler milliyetçi bir söylemden hareket etmeseler de 1902 yılında Riyad'ın ele geçirilmesinin ardından başlayan modern Suudi Arabistan'ın kuruluş süreci merkezi bir devletle sonuçlanmıştır.

Ulus-Devletleşme sürecinde devletin kurucusu Abdülaziz bin Suud yönetimindeki Suudi Arabistan üç farklı araç kullanmıştır:

i) İdeolojik Konsolidasyon: Bunlardan ilki ve en önemlisi Vahhabiliğin baskıya ve şiddete dayalı yayılcılığının sonucunda bölgedeki farklı unsurların ortak bir din/ideoloji etrafında birleştirilmesi sürecidir. Arabistan Yarımadası coğrafi özellikleri, toplumları ve kabileleri birbirinden ayıran yapısı, itibariyle parçalı bir siyasal, kültürel ve toplumsal yapıdaydı. Ulus-devletleşme süreciyle birlikte Suudi Arabistan, Arabistan Yarımadası'ndaki farklı dini ve siyasi düşüncelere sahip kabileleri tek bir yönetim ve tek bir dini söylem etrafında birleştirmeyi başarmıştır. Devletin meşruiyet kaynağı teke indirgenerek yönetimin farklı kabileler üzerinde otoritesini kurması mümkün olmuştur. Dini ve ideolojik konsolidasyon sayesinde devletin ve siyasal otoritenin bütünlüğü de sağlanmış oldu.

ii) İhvan Teşkilatı ve Askeri Konsolidasyon: Yönetimin dini kanadı tarafından desteklenen ilk politika ulus-devletleşme sürecinde ikinci bir araç olarak kullanılan İhvan Teşkilatı'nın³ ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Kuruluş sürecinde Abdülaziz, göçebe unsurları yerleşik hayata geçirmek için 1912 yılında Hujar (Hicra) denilen yerleşim alanları kurmuştur. Peygamber döneminde 622'de Mekke'den Medine'ye gerçekleştirilen Hicret duygusu ile kurulan bu alanlara yerleştirilen Bedevilere Vahhabi öğretileri benimsetilmiştir (Kostiner, 1985: 298). Bu Bedeviler aynı zamanda yönetimin askeri kanadını oluşturacak olan ve Abdülaziz tarafından merkezi bir hükümet kurma aşamasında yayılcı eğilimlerinden yararlanan İhvan'ın temelini oluşturmuştur. Suudi yönetimi bu süreçte İhvan örgütlenmesinden hem askeri hem de ideolojik olarak destek almıştır. Abdülaziz, askeri hareketler, dini söylem ve baskıların yanı sıra evliliği de Krallığını genişletme ve birleştirme noktasında kullanmış ve evlilikler yoluyla da bu süreçte kan bağı ile aşiret desteğini sağlamayı amaçlamıştır (McHale, 1980: 627). Böylece otoritelerle araları iyi olmayan ve bağımsızlıkların oldukça düşük olan kabileler zapturapt altına alınmışlardır.

iii) Dünya ile Bütünleşme Çabaları: Üçüncü araç ise Suudi Arabistan'da yaşanan ulus-devletleşme sürecinin ardından dünya ile bütünleşme çabaları oldu. Ancak bu çabalar aynı zamanda ülkedeki geleneksel Vahhabi söylem ile siyasal iktidar arasında bir çelişkiyi de

ortaya çıkarmıştır. İbni Suud döneminde ülkenin modernleşme ve ulus-devletleşme çabaları sırasında bölgedeki Vahhabi olmayan unsurlar ile ilişkiye geçilmesi ve motorlu araçlar ve iletişimle ilgili teknik yenilikler gibi geleneksel Vahhabi inanca ters düşen gelişmelerin yaşanması, din ve devlet arasında çatışmaya neden olmuştur. Devletin dini kanadı olan Vahhabi uleması bu gelişmeleri meşrulaştırmak için devreye girmek zorunda kalmıştır. Bu dönemin ardından resmi Vahhabi söylem (uleması) daha radikal grupları ve söylemleri dizginlemek ve devletin politikalarını meşrulaştırmakla görevlendirilmiş ve laik reformlar ve değişikliklerin İslam'a (Vahhabi bakış açısına) uygunluğunu doğrulamaya başlamıştır (Nevo, 1998: 40).

Ülkedeki bu gelişmeler ve ulemanın bu yeni konumu geleneksel/radikal Vahhabi öğretiler ile motive edilmiş İhvan ile yönetim arasında da sürtüşmeye neden olmuştur. İslam'a ve Vahhabi öğretilerine göre bir devlet inşasını ve yönetimini savunan İhvan üyeleri "kafir" komşu ülkeler ile kurulan ilişkilere, modernleşme yönünde atılan adımlara ve devlet çıkarlarının İslami amaçlardan üstün tutulmasına karşı çıkmış ve isyan başlatmıştır (Kostiner, 1997). Bu dönemde Abdülaziz yönetimi, merkezi devlet olma aşamasında hem askeri hem de ideolojik özelliklerinden yararlandığı İhvan örgütlenmesini, modernleşme ve farklı mezhepleri tek bir yönetim altında birleştirme noktasına gelindiğinde, bu politikalarının önünde bir engel olarak görmüş ve örgütü tasfiye etmek istemiştir. Bunun üzerine 1929-1930 yıllarında ortaya çıkan İhvan isyanı da yönetim tarafından bastırılmıştır. Ancak İhvan görüşünün izleri zaman içinde kendini yeniden göstermiş ve resmi Vahhabi söylem (ulema) ile geleneksel Vahhabiler arasındaki çelişki daha sonraki yıllarda ülke içinde çatışmaya ve muhalefete neden olmaya devam etmiştir (Nevo, 1998: 42). İhvan isyanı ülkedeki bu iç çelişkiyi göstermesi bakımından oldukça önemli olmuştur. İhvan İsyanının da bastırılmasından sonra devletleşme sürecini tamamlayan Suudi Arabistan'da siyasal istikrar kazanıldıktan sonra da zaman zaman, son zamanlarda sayıları giderek artan, siyasal ve toplumsal muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır. Bir sonraki bölümde bu hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan gelişmeler üzerinde durulacaktır.

Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler

Bu bölümde makalenin asıl konusu olan Suudi Arabistan'daki siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişimini etkileyen temel faktörler üzerinde durulacaktır. Devletin kuruluşundan sonraki en önemli faktör ülkede petrolün bulunması ve kullanılması oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise pan-İslamizm-pan-Arabizm rekabeti, İran İslam Devrimi,

Körfez Savaşı ve 11 Eylül Saldırıları ülkedeki muhalefet hareketlerini etkileyen en önemli gelişmeler olarak dikkat çekti. Aşağıda bu faktörlerin ayrıntılı bir analizi yapılacaktır.

Petrolün Bulunması ve Kullanılması

Suudi Arabistan'daki siyasal hareketlerin gelişimini etkileyen üçüncü önemli dış faktör, petrolün bulunması ve kullanılması sürecidir. Ülkede 1938'de petrolün bulunmasından sonra ülkeye gelen Batılı şirketlerin ve ülke dışından getirilen işçilerin ülkeye geliş süreci, Suudi Arabistan'da ekonomik, siyasal ve sosyal birçok gelişmeye neden olmuştur. Hiç değilse petrolün yol açtığı zenginlik Suudi Arabistan'ın bütünlüğünün devamını sağladı. Petrol gelirleri başarılı bir şekilde, bağımsız yaşamaya alışkın ve kontrol edilmeleri sorunlu olan Bedevi kabilelerini bir arada tutmada kullanıldı (Anderson ve diğerleri, 1998: 77). Kullanım alanının ve stratejik değerinin giderek artması üzerine küresel güçlerin en önemli hedefleri arasına giren petrolün dolaylı etkileri olarak ülke siyasetini derinden etkileyen bu gelişmeler, toplumsal ve siyasal muhalefet hareketlerinin gelişimini etkileyen sonuçlar da ortaya çıkarmıştır.

i) Emek Odaklı Muhalefetin Ortaya Çıkması: Bu gelişmelerden ilki, petrolün bulunmasıyla birlikte bu sektörde çalışacak olan işçilere ihtiyaç duyulması sonucunda ülkeye diğer Arap ülkelerinden ve Arap ve/ya Müslüman olmayan çok sayıda işçinin gelmesidir. Farklı değerler ve farklı bakış açılarıyla ülkeye gelen bu işçiler kentli Suudiler üzerinde etkili olmuş ve Suudi Arabistan'da yeni bir muhalefet türü ortaya çıkarmıştır. Örneğin, ARAMCO'da çalışan Suudi işçiler, diğerlerinden etkilenecek ve yeni düşüncelerin etkisiyle iki defa greve gitmiştir. İlk olarak 1953'te göçmen işçilerin önderliğindeki Suudi işçiler daha iyi yaşam koşulları ve zam talepleriyle greve gitmiştir. Ayrıca teknisyenlerin daha iyi yaşam koşullarına sahip olması bu işçiler arasında ABD'li yöneticilere yönelik bir kızgınlığa da sebep olmuştur. 1956'daki ikinci grevde işçiler ABD'ye kiralanmış olan Dahran Hava Üssü'nün kira yenilemesi ile ilgili olarak görüşmeler sırasında yönetime karşı tepki göstermiştir (Nehme, 1994: 932).

1953 grevi sonrasında Suudi işçiler, kabile bağları dışında siyasal olarak onları bir araya getiren ilk organize hareket olarak işçi komitelerini kurmuştur. Ayrıca bu komitelerin dışında daha iyi yaşam koşulları talep eden ve seküler düşünceler etrafında birleşen farklı siyasal örgütler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlere karşılık olarak Suudi yönetimi Kraliyet Soruşturma Komitesi kurmuş ve Suudi işçiler için hapis cezası ve yabancı işçiler için de sınır dışı etme gibi yaptırımlarla tüm grevleri yasaklamıştır. Bu yaptırımların bir sonucu olarak

1953 grevi sonrası ortaya çıkan işçi komiteleri ve siyasi örgütlenmeler yer altına inmiştir (Nehme, 1994: 933). Ülkeye giren bu yeni düşünce akımları siyasi iktidarın baskılarıyla yer altına itilmiş olsa da bir anlamda ARAMCO, komşu ülkelerden gelen solcu ve milliyetçi ideolojilere sahip Araplara ev sahipliği yaparak istemeden de olsa ülkedeki laik siyasallaşma noktasında önemli bir rol oynamıştır (Lacroix, 2010). Bu dönemde ortaya çıkan seküler düşünceler 1960'lı yıllarda Prens Talal öncülüğünde başlayan ve genç prensler arasında yayılan muhalefetin de temelini oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda bölgedeki seküler düşüncelerin de katkı sağladığı bu muhalif harekette Prens Talal ve onu destekleyenler, Kralın keyfi davranışlar sergilemesini eleştirmiş, liberal ve anayasal monarşi talep etmişlerdir (Kostiner, 1997).

ii) **İdeoloji-Aksiyoloji Çelişkisinin Ortaya Çıkması:** Petrolün bulunması ve kullanılması sürecinde ortaya çıkan bir diğer dolaylı gelişme ise Vahhabi inancına göre “kafir” olan Batılı ülkelerle ticaretin ve etkileşimin gelişmesidir. Bu durum ülkedeki geleneksel Vahhabilerin tepkisine yol açmıştır. Ulus-devletleşme ve modernleşme sürecinde Vahhabiliğin meşrulaştırıcı bir konuma gelmesiyle ortaya çıkan resmi Vahhabi söylem ve geleneksel Vahhabiler arasındaki çelişki bu gelişmelerle birlikte daha da artmıştır. Ulema, “kafir” yabancılarla kurulan ilişkileri meşrulaştırırken, geleneksel Vahhabiler bu duruma karşı çıkmış ve iktidarı eleştirmişlerdir (Nevo, 1998: 41). Bu durum 1979'da Cüheyman el-Uteybi önderliğinde ortaya çıkan ve ahlaki çöküşün, toplumsal yozlaşmanın ve Vahhabiliğin tek bir ailenin yorumu tekelinde olmasının eleştirildiği, petrol ve ulusal gelirlerin toplumun yararı için kullanılması gerektiği ve Batı ile mücadele edilmesi gerektiği fikirlerinin yayılmaya çalışıldığı muhalefet hareketinin en belirgin gerekçelerinden birini oluşturmuştur (Kostiner, 1997).

Bu dönemde ABD petrol şirketleriyle kurulan yakın ilişki, ABD ile de yakın ilişkilerin kurulmasına neden olmuş ve bu durum Suudi Arabistan'ın bölgesel ve küresel meselelerde Vahhabi öğretilerine aykırı olarak “kafir” Batılı toplumların yanında yer alması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum daha sonra ortaya çıkacak olan ülkedeki radikal İslamcı muhalefetin yönetime yönelik zaman zaman şiddete de başvurarak gerçekleştirdiği muhalefette önemli bir gerekçe ve motivasyon olmuştur. Gerçekten de, örneğin, 1970'li yıllarda Suudi Arabistan ve Körfez'deki diğer Arap ülkelerinin elde ettiği petrol gelirinin yaklaşık %84'ü Batılı bankalara ve yatırımlara aktarılmaktaydı. Suudi Arabistan kısa süre içinde Amerikan bankaları, hazine bonoları ve gayrimenkullerindeki en büyük yatırımcı oldu (Hinnebusch, 2003: 41). “Mekke ve Medine'nin Hizmetçileri” Suudi Yönetimi ile halkın

önemli bir kesimi tarafından “kafir” olarak nitelendirilen ABD arasındaki bu yakınlaşma giderek daha çok eleştirilmiştir.

iii) Batı’ya Artan Bağımlılık: Petrolün neden olduğu üçüncü bir etki de Suudi Arabistan Yönetimi’nin giderek daha çok Batılı ülkelere bağımlı hale gelmesidir. Dünyanın en zenginleri arasına giren Kraliyet ailesi mensupları iktidarlarını ve zenginliklerini devam ettirebilmek için Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmışlardır. İran gibi bölgesel güçler ve dinsel meşruiyet kazanmış muhalefet güçleri karşısında güvenlik zaafı içinde olan rejim Batıdan korunma talep etmiştir (Hinnebusch, 2003: 44). Bu durum Suudi rejiminin meşruiyetini sorunlu hale getirmiş, dolayısıyla iç muhalif gruplar tarafından daha çok eleştirilmiştir. Suudi yönetimin Batı ülkelerine olan bu bağımlılığı Batı ülkelerinin (özellikle ABD) küresel gelişmelere göre politika belirlemeleri sonucunda ortaya çıkan dost/düşman ülke/yönetim ayrımı politikalarına Suudi Arabistan yönetimini daha duyarlı hale getirmiştir. Geçmişte İran ile Irak, son dönemde Mısır yönetimlerinin başına gelen durumu Suudi yönetiminin de yaşamayacağını garanti yoktur. Suudi Rejiminin devamlılığı noktasında Batı ülkelerine bağımlılığın bu dönemde sağladığı avantaj zaman içinde yönetime yönelik bir tehdit haline gelmiştir.

Pan-İslamizm ve Pan-Arabizm Rekabeti

İki kutuplu dünya sisteminde genel dünya siyasetinin ikiye bölünmesine paralel olarak dünya çapındaki bölgesel dengeler de bu yeni yapı doğrultusunda belirlenmeye çalışılmaktaydı. Bölgedeki taraflardan biri süper güçlerden birine dayalı bir siyaset izliyorsa diğeri de diğeri süper güce dayanma ihtiyacı duymaktaydı. Sovyetler Birliği Ortadoğu’daki Arap milliyetçilerini ve yerel komünist/devrimci hareketleri desteklerken, Batı Bloğu lideri ABD ve müttefikleri Sovyetler Birliği’ni çevreleme siyaseti bağlamında geleneksel ve muhafazakar devletlerle işbirliği yaptı (Onley, 2009: 19). Nasır liderliğindeki Mısır, Pan-Arabizm ideolojisiyle Sovyet yanlısı bir siyaset izleyince ABD ve müttefikleri de Pan-İslamizm’i karşıt söylem olarak kullanarak Suudi Arabistan ve benzer rejimlere destek verme siyaseti izlediler. Yeşil kuşak projesi de dinin aynı dönemde ABD tarafından kullanılmasının bir başka göstergesi olarak dikkat çekti.

Nasır önderliğinde yayılan radikal Pan-Arap milliyetçiliğinin İngiliz ve Amerikan yanlısı Arap monarşilerini devirme çağrısında bulunması Suudi yönetimi başta olmak üzere bütün geleneksel Arap monarşilerini endişelendirmişti. Özellikle Kral Faysal liderliğindeki Suudi yönetimi Pan-Arabist söyleme karşı Pan-İslamist bir söylem geliştirmeye çalıştı. Ancak

diğer Sünni grupları sahih İslam akidesinde görmeyen Vahhabiliğin hakim olduğu ülkede Pan-İslamizm söylemini geliştirecek ve taşıyacak bir entelektüel grubun olmaması, Pan-Arabizme karşı mücadele için nitelikli eğitimcilere ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için öncelikle Suriye ve Mısır'da baskı altında olan Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın üyelerinin ülkeye sığınmalarına izin verilmiştir (ICG Middle East Report, 2004: 2). Seyyid Kutub'un kardeşi Muhammed Kutub'un da aralarında bulunduğu Müslüman Kardeşler düşüncesinin önemli isimleri, bu dönemde Suudi Arabistan'a gelerek Suudi eğitim müfredatı için tevhid, İslam düşüncesi ve İslam felsefesi gibi dinin farklı yönleri üzerine çeşitli yazılar yazmış ve Suudi eğitim sistemini etki altına almışlardır (Stanley, 2005).

Ülkeye gelen Müslüman Kardeşler üyeleri, Suudi eğitim sisteminde Selefi düşüncelerin yayılmasına ve Suudi Arabistan'daki eğitimli kesimin siyasallaşmasına neden olmuştur. Temel olarak birbirinden farklı olan Selefilik⁴ ve Vahhabiliğin bu dönemde Suudi Arabistan'da birleşmesi ülkede eğitimli bir İslamcı söylemin ve muhalefetin gelişmesine neden olmuştur. Toplumsal hayatta Vahhabiliğin, siyasal alanda ise Selefililiğin ağır bastığı bir düşünce sistemini geliştiren ve Salman Awde ve Sefer Hawali gibi isimlerin başını çektiği Sahva akımı olarak adlandırılan bu muhalif grup, özellikle 1980'lerin sonları ve 1990'lar boyunca Suudi Arabistan'da önemli toplumsal muhalif eğilimleri ortaya çıkarmıştır (Hegghammer, 2010: 4).

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer gelişme ise, petrol sektörünün oluşmasının ardından ülkeye giriş yapan seküler düşüncelerin bölgede yayılan düşünce akımlarından beslenmesidir. Pan-Arabizm/Pan-İslamizm rekabetinin hakim olduğu bu dönemde Suudi yönetimi içeride ve dışarıda Pan-İslamist bir söylemi geliştirmeye çalışırken, dünya savaşının ardından Mısır, Irak ve Lübnan'a giden Suudi öğrencileri solcu ve Arap milliyetçiliği gibi ideolojilerin etkisi altında ülkeye geri dönmüşlerdir. Bunun bir sonucu olarak Marksist, solcu, Nasirist ve Arap milliyetçiliği gibi düşünceleri savunan gizli gruplar ülkede sınırlı da olsa bir düşünsel gelişim göstermişlerdir. Ancak bu gruplar yönetim tarafından tehdit olarak görüldükleri için toplumsal ve siyasal alandan tecrit edilmişlerdir (Lacroix, 2010).

İran İslam Devrimi

1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi tüm Müslüman dünyada İslam Dini'nin siyasal bir söylem için kullanılmasının önünü açtı. Müslüman ülkelerdeki mevcut siyasal gruplar güçlerini arttırırken toplumsal gruplar da siyasallaşma sürecine girdiler. İslami gruplar, Müslüman dünyada siyaset yapmanın, özellikle halktan kopuk rejimlere yönelik memnuniyetsizlik ve muhalefetin, en önemli kulvarları olarak ortaya çıktı. Bundan dolayı,

diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da İran İslam Devrimi'nin devrimci siyasal söylemi ihraç etme düşüncesi tedirginliğe sebep olmuş ve ülke bu durumu, tüm bölge ve hatta Müslüman dünyasının tamamı için bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu süreçte iki ülke arasında dini liderlik konusunda bir üstünlük mücadelesi ortaya çıkmış ve neticede Suudi Arabistan bölgede Sünni yönetimlerin bekasına büyük önem vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda İran-İrak savaşında Irak'a destek vermiş ve 1981 yılında bölgede İran ile ilgili aynı korkuları paylaşan diğer Körfez ülkeleri ile birlikte Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'ni kurmuş ve kendisinin liderliğinde bir "Sünni blok" oluşturmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Suudi Arabistan, Konseyin çatısı altında Konsey üyesi ülkelerin iç politikalarında da belli derecede etkin olma fırsatı yakalamış ve özellikle Şii nüfusa sahip Konsey üyesi ülkelerin iç politikalarında Sünni bloğun aleyhinde oluşacak gelişmelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu noktada KİK bünyesinde, nüfusunun çoğunluğu Şiilerden oluşan ancak Sünni liderler tarafından yönetilen Bahreyn yönetimine, ülkesindeki Şiileri kontrol etme adına maddi ve askeri destek sağlamış ve bölgede Şii nüfusunun yayılmasından çekinen diğer Körfez ülkeleri ile birlikte Bahreyn yönetiminin Şiilere yönelik geniş kapsamlı tavizler vermesinin önüne geçmiştir (ICG Report, 2011: 9). Ayrıca Suudi yönetimi 1981 yılında Bahreyn ile bir güvenlik antlaşması da imzalamıştır (ICG Report, 2011). Suudi yönetiminin Şii azınlığa sahip ülkelere yönelik bu dönemde geliştirdiği ve günümüzde de devam eden bu tutum, ilerleyen yıllarda ülkesindeki Şiilerle bölgedeki Şiilerin etkileşiminin artmasıyla birlikte hem ülke içindeki hem de bölgedeki Şiilerin tepkisine neden olmuş ve neticede Şiiler Suudi yönetimini hedef alan söylem ve eylemler gerçekleştirmişlerdir. Suudi yönetimi Şiiliğe yönelik olarak dış politikada Sünni bir blok oluşturmak adına bu tedbirlere başvururken, ülkesindeki Şii azınlığı kontrol altına alma noktasında önemli sorunlarla karşı karşıya kalmış ve 1979'dan 1980'lerin sonlarına kadar dış politikasında olduğu gibi iç politikasında da Şii söylem ve eylemlerle mücadeleye birincil derecede önem vermiştir.

1979 İran İslam Devrimi Suudi Arabistan'daki Şii azınlığın uyanışına da sebep olmuş ve ülkedeki Şiiler bu süreçte siyasal gelişmelere duyarlı hale gelmiş ve örgütlenmeye başlamışlardır. Ülkede siyasal ve sosyal hayatta tamamen Vahhabiliğin etkin olmasından şikayet eden Şiiler, özgürce yaşama ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemek gibi taleplerle siyasallaşmışlardır. 1979'da İran'daki devrim sürecinde Suudi Arabistanlı Şiiler resmi olarak yasaklanmasına rağmen Aşure Günü'nü kutlamış, ardından yönetim karşıtı ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir (Hegghammer, 2009: 398). Daha sonra olaylar diğer Şii bölgelerine de yayılmıştır. İran'daki devrimin hemen ardından Suudi Arabistan'daki Şiiler Katif, Sayhat, Safwa ve Avamiye'de on binlerce kişinin katıldığı rejim karşıtı gösteriler

düzenlemişlerdir. Yine aynı yıl yaklaşık 500 Şii'nin katıldığı gösterilerde Mescid-i Haram'a (Kâbe'ye) girilmiş ve rejim karşıtı protestolara devam edilmiştir (Ayhan, 2011: 13). 1980'de ise Suudi Arabistan Şiileri, Humeyni'nin İran'a dönüşünün ilk yılını kutlamak için gösteriler düzenlenmişlerdir. Suudi yönetimi tarafından bastırılan bu olay, Şiilerin ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri konusundaki rahatsızlıklarını dile getirmeleri için de bir fırsat olmuştur (Al-Rasheed, 1998: 122). 1979-1980 olayları ayrıca İslami Devrim Örgütü adında gizli bir Şii örgüt ortaya çıkarmış ve bu örgüt zamanla siyasal bir şekil almaya başlamıştır. Örgüt Suudi Arabistan toplumuna ulaşmak için İran'daki radyo istasyonlarından yayınlara başlamış ve siyasi faaliyetlerini koordine etmek için Tahran'da bir ofis açmıştır. Bu örgüt, İran himayesinde olduğunu kabul etmese de, Körfez bölgesi Şiileri için bir odak noktası haline gelmiştir (Al-Rasheed, 1998).

Bu dönemde ülkede yaşanan olaylara Suudi yönetimi sert bir şekilde karşılık vermiş ve Suudi güvenlik güçleri ile Şii göstericiler arasında yaşanan çatışmalarda birçok Şii yaşamını yitirmiştir. Ayrıca yaşanan olayların ardından Suudi yönetimi Şiilerin cami veya ibadet yerleri inşa etmelerini yasaklamış ve Şiilere ait birçok camiyi de siyasi nedenlerle kapatmıştır (Ayhan, 2011: 13). Ülkede yaşanan 1979 olaylarının ardından toplum üzerindeki kontrolünü artırmak isteyen Suudi yönetimi tarafından bir dini polis teşkilatı da oluşturulmuştur.

1979 İran İslam Devrimi'nin bir sonucu olarak bu dönemde Hac ibadeti iki ülke arasındaki gerilimin odak noktası haline gelmiştir. İran yönetimi Hac görevini yerine getiren Müslümanların siyasallaşmalarını savunurken Suudi Arabistan bu ibadetin kişisel bir deneyim olduğunun altını çizerek Hac ibadetinin siyasallaşmasından çekinmiştir (Okruhlik, 2003: 116). Suudi yönetiminin bu çekincesine rağmen bu dönemde Hac ibadeti siyasallaşmış ve Batı ile yerli müttefiklerine karşı muhalefet etme platformu haline gelmiştir. Aynı zamanda Hac ziyaretleri İran İslam Devrimi'nin coşkulu havasından etkilenen Şiiler için devrim ihracı noktasında da bir araç olarak kullanılmıştır. İlk olarak 1981'de Hac döneminde Medine'de çatışmalar yaşanmış ve yaşanan çatışmalarının sonucunda İran, Suud rejiminin devrilmesi için çağrılarda bulunmuştur. Yine aynı dönemde Mekke'de bir milyona yakın Hacı adayını ABD ve İsrail'i protesto ederek Humeyni yanlısı sloganlar atmıştır. 1986'da ise Suudi güvenlik güçleri İranlı Hacılar tarafından taşınan silah ve patlayıcılar bulmuştur. 1987'ye gelindiğinde ise yaklaşık 400 İranlı Hacı Suudi güvenlik güçleri ile yaşanan çatışmada ölmüştür (Okruhlik, 2003). Bu duruma yanıt olarak İranlılar, Tahran'daki Suudi Arabistan büyükelçiliğine saldırmış ve binlerce protestocu Suudi yönetiminin devrilmesi için çağrıda bulunmuştur

(Haydarian, 2010). 1988 yılında ise yaşanan olayların bir neticesi olarak Riyad, Tahran ile diplomatik ilişkilerini kesmiş İran da “Hac”ı boykot etmiştir (Okruhlik, 2003: 116).

Ülkesinde gerçekleşen Şii eylemleri ile zor zamanlar geçiren Suudi yönetimi bu durumla mücadele etmek adına 1980’lerde birçok Şii aktivisti tutuklamış, bir kısmını ise sürgüne göndermiştir. Ülkede kalan Şiiler ise yönetim tarafından sağlanan maddi desteklerle susturulmuştur (Al-Rasheed, 1998: 123). Yönetim tarafından ağır bir şekilde bastırılan bu ayaklanmalar, ülkede dinin (resmi Vahhabi söylemin) toplum üzerindeki etkisinin artırılması sonucunu doğurmuştur. Devrimin yayılmasından çekinen Suudi yönetimi devrimci Şii söylemine karşı Vahhabi (statükocu) bir söylem geliştirmiştir. Bu doğrultuda ülkede dini eğitim veren kurumlar güçlendirilmiştir (Prokop, 2003: 78). Ülkedeki eğitim sektörüne hakim olan Ulema, ülkedeki statükoyu korumaya ve ülkenin bölgedeki gelişmelerden etkilenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak bu durum eğitim sektöründe güçlü bir varlığı olan Sahva (Sünni İslamcı muhalefetin) akımının da gelişmesine ve güçlenmesine sebep olmuştur. İran İslam Devrimi’nden İslam dinini nasıl siyasal bir araç olarak kullanabileceklerini öğrenen Sahva ve benzeri muhalif gruplar özellikle Batı karşıtlığı üzerinde temellendirilen ortak taleplerde bulunmaya başlamışlardır.

Kuveyt’in İşgali ve Körfez Savaşı

Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak’ın Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt’i işgal etmesi İran İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşı’ndan sonra Körfez’deki dengeleri en çok etkileyen gelişme oldu. Kuveyt’in Irak tarafından işgal edilmesi Ortadoğu’daki dengeleri ve petrol pazarının istikrarını tehdit edince ABD öncülüğündeki küresel güçler, Birleşmiş Milletleri harekete geçirerek oluşturdukları uluslararası bir askeri koalisyonla Irak’ı cezalandırmıştır. Kuveyt işgalden kurtarılmış ve Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak büyük ölçüde güç kaybetmiş ve bölgesel dengelerde önemli bir değişim olmuştur. Körfez Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin gözden çıkarılmış, Irak fiilen üç ayrı kısma bölünmüş, Irak İran’la birlikte ABD’nin bölgede çevrelemeye çalıştığı ikinci ülke olmuştur. Ayrıca Körfez’in güvenliği sorunlu olmaya ve bölge ülkelerini endişelendirmeye devam etmiştir (Al-Rawah, 1996: 49). Körfez Savaşı sonrasında Irak’ı haydut devlet ilan eden ABD’nin Ortadoğu’daki askeri varlığını güçlendirmek için yüz binlerce askerini Suudi Arabistan’da konuşlandırması ülkede iç siyasetin hareketlenmesine ve ulus-devletleşme ve modernleşme konularında yaşanan resmi Vahhabi söylem ile gayri resmi geleneksel Vahhabi söylem arasındaki çelişki ve çatışmanın zirveye çıkmasına neden olmuştur. İslam’ın en kutsal kentlerinin de bulunduğu ülkeye “kafir” askerlerin davet edilmesi, hem ülke içindeki İslami muhalefet hem de dünyanın farklı

bölgelerindeki İslami gruplar tarafından, Suudi Yönetimi'ne ciddi eleştirilerin yöneltilmesine neden oldu (Anderson ve diğerleri, 1998: 134).

ABD askerlerinin ülkeye konuşlanmasına izin veren Suudi yönetimine tepki gösteren Sünni İslamcı muhalefet (Sahvistler), yönetimin harcamalarda önemli ölçüde (1994 yılında Suudi hükümeti %20'lik bir harcama kesintisi kararı aldı) kesinti yaptığı bu dönemde daha da siyasallaşmış ve radikalleşmiştir. Bu dönemde, Suudi Arabistan'da devlet meşruiyetinin temel kaynağı olan geleneksel ikiz güç yapılanması (Kraliyet ailesi ile Vahhabi Uleması) bozulmuş; işadamları, bürokratlar ve akademisyenlerden oluşan ve Batılı kurumlarda eğitim görmüş olan profesyonel orta sınıf, üçüncü bir toplumsal ve siyasal güç grubu olarak ortaya çıkmıştır (Anderson ve diğerleri, 1998: 135). Muhalif gruplar bu dönemde doğrudan devlet yönetimini ve kurumlarını sorgulamaya başlamışlardır. İslami değerlere uygun davranılmaması, yolsuzluklar ve ABD ile olan yakın ilişkiler gibi nedenlerle yönetimi, tüm bunlara sessiz kaldığı için de Ulemayı (resmi din adamlarını) açıkça eleştirmeye başlamışlardır (ICG Middle East Report, 2004: 3). Özellikle verdikleri vaazlarla zaman içerisinde popülerlikleri artan Sahvistler resmi din adamlarından daha fazla itibar görmeye başlamışlardır (Okruhlik, 2009: 26). Yönetime yönelik tepkilerini dile getiren muhalifler ayrıca içinde yapısal reform taleplerine yer verdikleri dilekçelerini Krala sunmuşlardır. 1991'de din adamlarının ve üniversite profesörlerinin de aralarında bulunduğu 453 aktivist, dini değerlerin restorasyonu, adil yargı, servetin yeniden dağıtılması, yolsuzlukla mücadele ve dini hukukun üstünlüğü gibi taleplere yer verdikleri bir dilekçe yayınlamıştır. Temmuz 1992'de ise din adamları, iç ve dış politikayı neredeyse her yönüyle eleştiren bir tavsiye memorandumunu hazırlamışlardır (Okruhlik, 2009: 26).

Bu dönemde radikalleşen İslamcı muhalefetin bazı kolları şiddeti önemli bir araç olarak görmeye başlamış ve ülkedeki ABD hedeflerine yönelik saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Bu durum ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin Suudi yönetimi üzerindeki baskılarını artırmasına neden olmuştur (ICG Middle East Report, 2004). Artan baskılar karşısında Batıya bağımlı olan Krallık Yönetimi siyasal ve toplumsal muhalefeti susturma yönünde daha sert tedbirler almaya çalışmıştır. Bu durum karşısında muhalefet ise daha da radikalleşerek cevap vermiştir.

Bu dönemde ülkedeki resmi din adamları fetvalarıyla ABD askerlerinin varlığını meşrulaştırmaya çalışırken, geleneksel Vahhabi söylemi kullanan din adamlarının ABD askerlerinin varlığına karşı çıkan vaazlar vermesi ve sonucunda ortaya çıkan bu çelişkide Suudi toplumunun gayri resmi din adamlarının söylemlerine daha fazla destek vermesi Suudi yönetimi için bir meşruiyet krizine neden olmuştur (Nevo, 1998: 48). İslamcı muhalefetin

artan popülerliği ve devlet politikalarını meşrulaştırma görevinde olan Ulemanın görece azalan itibarı, Suudi yönetiminin meşruiyetini güçlendirmek için yeni araçlar geliştirmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun ilk sonucu olarak, halkın siyasal ve toplumsal taleplerinin dile getirilmesini sağlamak için 1993'te tamamı Kral tarafından atanan 61 üyeden oluşan ve danışma amaçlı bir Şura Meclisi oluşturulmuştur (Anderson ve diğerleri, 1998: 134). Ancak Sahva liderlerinin toplum üzerindeki etkisinin artarak devam etmesi Suudi yönetiminin bu Sünni İslamcı muhalifleri susturması gereğini ortaya çıkarmış ve yönetim muhaliflere yönelik yoğun bir baskı uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde Suudi yönetimi İslamcı muhalefetin önemli isimlerini hapse atmış ya da sürgüne zorlamıştır (Abedin, 2006).

İslamcı muhalefete yönelik uygulanan bu baskı, ülkede liberal bir söylem kullanan muhaliflerin güçlenmesine neden olmuştur. Ülkede liberal fikirler, petrol sektörünün gelişmeye başlaması ve ardından bölgede seküler Arap milliyetçiliği gibi düşünce akımlarının yayılması gibi dış faktörlerin sonucunda farklı düşünce akımlarının etkisinin yayılmasıyla ortaya çıkmakla birlikte asıl olarak 1990'lardan itibaren yer bulmayı başarabilmiştir. 1990'larla birlikte ülkede baş gösteren kaotik ortamda toplumun her kesiminden talepler yükselmeye başlamıştır (Lacroix, 2010). Örneğin bu dönemde Sünni grupların yanı sıra ülkedeki Şiiiler de yönetime reform yapılması yönünde baskılarda bulunmuş ve ülkedeki Şii azınlığın toplumsal haklara sahip olması yönünde faaliyet gösteren örgütlerin şemsiye kuruluşu olan Şii Reform Hareketi kendi cemaatleri için de bir Şura Meclisi'nin oluşturulmasını talep etmiştir (Okruhlik, 2009: 26). Toplumdaki kargaşadan yararlanan muhalifler arasında yer alan bir grup kadın hakları savunucusu, kadınların araba kullanma yasağına meydan okuyarak Riyad sokaklarında araba sürmüştür (Kasım 1990) (Lacroix, 2010). Ancak bu dönemde dinin toplum üzerindeki etkisinin artırılmasını savunan Sahva üyelerinin popülerlikleri, hareketin önünü kesmiştir. 1990'ların sonlarına doğru çeşitli kökenlerden seküler aktivistlerin kaynaşmaya başlamaları, buna karşın yönetim tarafından tehdit olarak görülen Sahvistlerin önde gelen isimlerinin susturulması, liberaller olarak adlandırılan grupların öne çıkmasına yol açmıştır (Lacroix, 2010). Bu gelişmelerle birlikte, 1990'ların sonlarına kadar ülkede gerçekleşen muhalif hareketler (Prens Talal'ın görece liberal söylemi ile Şii muhalefet hariç) genel olarak toplumsal hayatta ve devlet yönetiminde Vahhabiliğin (dinin) etkisinin arttırılmasını talep ederken, 1990'ların sonlarından itibaren ülke içi artan şiddet, dış baskılar ve yönetimin İslami muhalefeti bastırması gibi sebepler, tersi yönde taleplerle yönetime muhalefet eden grupların daha aktif olmasına neden olmuştur.

11 Eylül Olayları

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin en önemli kurumlarına yönelik gerçekleştirilen saldırılarda eylemcilerin çoğunluğunun Suudi vatandaşı olması ve el-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in eski bir Suudi vatandaşı olması Suudi Arabistan'ın teröre destek vermeye suçlanmasına yol açmıştır. Bu olaydan sonra özellikle Batılı ülkelerin talebiyle Suudi Arabistan üzerindeki uluslararası baskılar artmaya başlamıştır. Bölgedeki dengelere göre İslam Dini'nin farklı yorumlarından hareketle yapılan ötekileştirmeler bu olaylardan sonra yine tekrarlanmıştır. İran İslam Devrimi'nden sonra Batı tarafından ötekileştirilen İran merkezli Şiiğin yerini bu dönemde Suudi merkezli Vahhabilik almıştır. Özellikle ABD yönetimi, 11 Eylül olaylarının ardından Krallığa demokratik reformların yapılması yönünde yoğun baskı uygulamıştır. Ülke içinde karşıt bir ötekileştirme olarak Suudi ve Batılı hedeflere yönelik saldırıların artarak devam etmesi Suudi Arabistan içindeki reform ihtiyacını daha da artırmıştır.

Uluslararası baskılar ile ülke gündemine giren demokratik reform fikri, liberaller ve ılımlı İslamcılar gibi ülkedeki daha açık fikirli Suudiler tarafından da desteklenmiştir. 1990'ların sonlarından itibaren güçlenmeye başlayan bu gruplar için 11 Eylül olayları ve ardından yaşanan uluslararası baskılar ve ülke içinde artan şiddet eylemleri, gelişimleri noktasında önemli bir itici güç olmuştur. Bu dönemde Suudi Yönetimi ülkenin sosyal ve siyasal hayatının yeniden yapılandırılması yönünde dilekçeler almış ve ülke içinde anayasal monarşi, ifade özgürlüğü ve seçimlerin yapılması gibi talepler yoğunlaşmıştır (ICG Middle East Report, 2004). Ayrıca bu dönemde İslamcı çevrelerde belli bir itibara sahip eski İslamcı muhaliflerle (eski Sahvistler) uzlaşılması, bu İslamcı muhalif isimlerin ılımlı bir çizgiye kavuşması ve bunların Bin Ladin'i kınayan açıklamalarda bulunması, Ulemanın güvenilirliğinin sarsıldığına bir kanıt olarak ortaya çıkmıştır (ICG Middle East Report, 2004: 10).

Yönetim üzerinde artan baskılar Suudi yönetiminin ülkede sınırlı da olsa bir reform süreci başlatmasına yol açmıştır. Özellikle Kral Abdullah'ın 2005 yılında tahta geçmesinin ardından eğitim müfredatının modernleştirilmesi, din adamlarının eğitimdeki rollerinin azaltılması gibi Batı ve ülke içindeki ılımlı İslamcılar ve liberaller tarafından çok eleştirilen konularda ve bunun yanında sosyo-ekonomik alanda kadın hakları ile ilgili reformlar bu dönemde hız kazanmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında artan baskılar sonucunda ülkede radikal görülen İslamcıların tasfiyesine girişilmiştir. Resmi Ulema arasında bile tasfiyeler gerçekleşmiş ve radikal görünenler ikinci plana itilmiştir. Ulusal Diyalog süreci ile Vahhabiliğin geleneksel öğretilerine aykırı olarak ülkedeki Şiiiler ve Sufilerin bu sürece dahil

edilmesi, kadınlara yeni haklar tanınması, hatta ülke tarihinde ilk kez bir kadının Eğitim Bakan Yardımcısı olarak atanması gibi gelişmeler geleneksel Vahhabiliğin değişime uğradığının göstergeleri olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır (Salha, 2009). Ayrıca toplumsal reformlara engel olarak görülen radikal din adamları arasında yer alan üst düzey iki imam görevden alınmış ve yönetimde etkin olan Ulema Konseyine daha modern bir yapı kazandırılmıştır. Yargı alanında da geleneksel dinsel yapının etkisini azaltmaya yönelik bazı adımlar atılmış ve sağlık, eğitim, adalet ve enformasyon bakanlıklarına değişimi savunan isimler atanmıştır (Lacroix, 2008).

Ülke içinde ve ülke dışında artan reform taleplerinin etkisi ile baskı altında kalan Suudi Yönetiminin meşrulaştırma aracı olan Ulemanın eski ağırlığını kaybetmesi ülke yönetiminin bu doğrultuda yeni araçlar ortaya çıkarmasını gerektirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak 2003 yılında belediye meclis üyelerinin yarısının seçimle belirlenmesi kararı alınmış ve 2005 yılında da seçimler yapılmıştır (Menoret, 2005). 1993'te kurulan Şura Konseyi'nin üye sayısı bu dönemde artırılarak 150'ye çıkarılmış, yetkileri de zamanla genişletilmiştir. Kasım 2006'da ise Kral Abdullah Kral ya da Veliiaht prensin ölümü ya da ülkeyi yönetemez duruma gelmesi üzerine, gelecek Kralı seçmekle görevli, 35 üyeden oluşan bir komisyonun oluşumunu açıklamış ve Aralık 2007'de Kraliyet kararnamesi ile bu komisyonun üyeleri atanmıştır. Komisyon üyelerinin hepsi ülkenin kurucusu olan Abdülaziz'in oğulları ve torunlarıdır. Daha önce Kral, Veliiaht Prens'i tek başına belirlerken yeni sisteme göre Kral, veliaht prens olarak bir aday gösterecek ve Komisyon bu adayı onaylayacaktır. Atılan bu adımlarla bir taraftan halkın ve Batılı güçlerin baskılarından kurtulmayı hedefleyen yönetim, diğer taraftan meşruiyetini güçlendirmeyi de istemiştir.

İlgi çevreler tarafından yeterli görülmemekle birlikte bu dönemde mezhepler ve dini akımlar arasında hoşgörüyü geliştirecek adımlar da atılmıştır. 2003 Irak işgali sonrasında ortaya çıkan Şii jeopolitiğinin, ülkedeki Şii gruplardan daha fazla tehdit algılanmasına yol açmasının ardından yönetim, Şii sorununa bakışını değiştirmiş ve sopa politikası yanında havuç politikası da uygulamaya başlamıştır. Görece bütünleştirici ve kucaklayıcı bir söylem geliştirilmeye çalışılmıştır. Ulusal diyalog sürecine Şiilerin de dahil edilmesi ve 2005 seçimlerinde Şii adayların başarı elde etmeleri bu politikaların ürünleridir.

Atılan tüm bu adımlara rağmen ülkedeki rahatsızlıklar bitmiş değildir. 11 Eylül olaylarının ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, yaşanan olayların ülke içindeki muhalifler için uygun bir zemin hazırlamasıdır. Bunun yanı sıra, rejimin sürekliliğinin dış garantisini olarak görülen ABD ile sorunlar yaşanırken, ülkede toplumsal mühendislik görevini üstlenen Ulemanın da yapılan, yapılmak mecburiyetinde kalınan reformlarla toplum

üzerindeki etkisinin görece azaltılması, muhalefetin amaçlarına ulaşma noktasında işini kolaylaştıran gelişmeler olmuştur. Tüm bu nedenler Suudi yönetiminin muhaliflerin taleplerini daha fazla dikkate alması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Sonuç Yerine: 2011 Arap Baharı

Ekonomik sıkıntıların artması üzerine zaten siyasi özgürlükler konusunda sorunlu olan Ortadoğu'daki Arap ülkelerinde toplumsal aktörlerin örgütlenme kapasitelerinin artması ve birlikte hareket etme anlayışının gelişmesi üzerine siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin güçlenmesi ve otoriteryen iktidarlara karşı isyan dalgası başlatmalarına yol açtı. Yani, hem siyasal ortamın değişmesi hem de toplumsal aktörlerin güçlenmesi sonucunda muhalefet hareketlerinin hem nicelik hem de nitelik bakımından daha görünür oldular. Ortadoğu'yu etkisi altına alan ve otoriter rejimlerle yönetilen bütün bölge devletlerinin tehdit algılamasına yol açan 2011 Arap isyanları, Suudi Arabistan'da da yönetime yönelik çeşitli gösterilerin yaşanmasına ve yönetimin buna yönelik tedbir almasına neden olmuştur. Gösterilerde, özellikle ülkenin doğusunda yaşayan Şiiilerin ön plana çıktığı gözlenirse de ülke içi ve ülke dışındaki bazı Sünni muhalif gruplar da çeşitli taleplerde bulunmuşlardır.

1960'larda Anayasal Monarşi talepleri ile yönetime yönelik bir muhalif hareketi başlatan Prens Talal son dönemde Kral Abdullah'a reformlara hız vermesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca yüzden fazla akademisyen ve aktivist de Anayasal Monarşi taleplerini dile getirdikleri bir dilekçe hazırlamışlardır. Dilekçede Şura Meclisinin seçimle oluşturulması, başbakanlık makamının Kraldan ayrılması, yargıda reform ve iyileştirme yapılarak yargıya bağımsızlığın kazandırılması, yolsuzlukla mücadele, gençlerin sorunlarına çözüm bulunması, siyasi tutukluların serbest bırakılması, ifade özgürlüğünün sağlanması ve sivil toplum örgütlerinin kurulmasının teşvik edilmesi gibi talepler dile getirilmiştir. Bu dönemde ayrıca bölgedeki süreçten cesaret alarak muhalifler tarafından "İslami ümmet" adı altında bir parti de kurulmaya çalışılmıştır. Kurucuları tarafından seçim yapılması, hükümet kararlarında daha fazla şeffaflık ve bağımsız yargı gibi taleplerin dile getirildiği bu oluşum, aktivistlerden bazılarının gözaltına alınmasıyla son bulmuştur.

Ülkenin doğu bölgesinde yoğunlaşan Şiiiler ise özellikle Bahreyn'deki Şii ayaklanmalarının ardından yönetime karşı taleplerini dile getirmek için sokaklara dökülmüşler ve dini-sosyal anlamda eşitlik, anayasal monarşi, tutukluların serbest bırakılması gibi taleplerde bulunmuşlardır. Yaşanan olaylar sonrasında Suudi yönetimi ülkede gösterileri yasaklamıştır. Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal bir basın toplantısında yaptığı açıklamada din adamlarının "Kuran'a ve Peygamberin yoluna aykırı olduğu için protesto gösterilerine onay

vermediklerini”⁵ söyleyerek yaşanan süreçte ülkedeki Sünni muhaliflerin ayaklanmalarını önlemek adına Ulemanın toplum üzerindeki etkisini kullanmak istemiştir.

Ülke içinde bunlar yaşanırken Bahreyn’de Şiilerin yönetime karşı ayaklanması, ülkesindeki Şii azınlık ve Şii jeopolitiği endişeleri nedeniyle Suudi Arabistan’ı soruna müdahil olmaya itmiş ve 14 Mart’ta Suudi Arabistan Bahreyn’e 1000 kadar asker göndermiştir. 1979 İran İslam Devrimi’nin ardından geliştirilen ve 2003 Irak İşgali sonrasında önemi artan bölgedeki “Sünni Bloğun Korunması Politikası” gereği Suudi Arabistan daha önce de Yemen’deki Husi Ayaklanmasına karşı Yemen hükümetine destek vermişti. Suudi yönetiminin bu tutumu ülke içindeki ve bölgedeki Şiiler ve özellikle de İran tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Son olarak Bahreyn’e asker göndermesi sonrasında ülke içindeki ve Bahreyn’deki Şiiler Suudi yönetimine yönelik tepkilerini dile getirmişlerdir. Suudilerin Bahreyn’e asker göndermesine tepki gösteren bir diğer taraf olan İran’da da Suudi Arabistan aleyhine gösteriler düzenlenmiştir. Suudi yetkilileri bu olaylarda Suudi Arabistan Konsoloslugu’na saldırıldığını belirtmiş ve İran yönetimine resmi protestosunu iletmiştir.

Bölgedeki devrim dalgasından çekinen Kraliyet Yönetimi ülke içindeki göstericileri hem sopa hem de havuç politikasıyla (hapis cezası tehdidi ve ekonomik araçların kullanımı gibi) bastırmaya çalışmıştır. Ülke bu süreçte çok yara almamış olmasına rağmen iletişim imkanlarının artması, halkın eğitim seviyesinin yükselmesi ve siyasi gelişmeler hakkındaki farkındalığın artması gibi nedenler Suudi yönetiminin muhalif sesleri susturmasının önüne geçmektedir. Ülkede yönetici seçkinlerin yaşam tarzının aşırılığı ve yönetim tarzının geriliği, gittikçe artan bir genç nüfusa sahip olması ve buna karşı yöneticilerin çok yaşlı olması gibi durumlar halkın geneli ile yönetim arasında kopukluğa yol açmakta ve geniş kitlelerin muhalefetine sebep olmaktadır.

Suudi Arabistan yönetimi başından itibaren içeride Vahhabi söyleminden ve dinsel bakış açısı sayesinde, dışarıda ise Batılı devletler, özellikle İngiltere ve ABD ile petrol ve diğer stratejik alanlarda kurduğu ekonomi-politik çıkar birlikteliği sayesinde rejimini bugüne kadar devam ettirebilmiştir. Ancak bu durum özellikle 1990’lar ve 2000’li yıllar ile birlikte sarsılmaya başlamıştır. Tek adam ve tek aile rejimlerinin genellikle halkın taleplerine önem vermedikleri, aksine iktidarlarını daha çok dış güçlerle yaptıkları ittifaklarla korumaya mahkum oldukları bilinmektedir. Suudi Arabistan’da özellikle 11 Eylül olaylarının ardından mevcut siyasal durum sarsılmaya başlamıştır. 11 Eylül olaylarının ardından özellikle ABD ile yaşanan sorunlar Suudi Arabistan’ı bu anlamda tedirgin etmiştir. Son dönemde bölgede yaşanan Arap Baharı ve bu süreçte ABD yönetiminin bölgedeki önemli müttefiklerinden Mısır’daki Mübarek yönetimine sırt dönmesi, Suudi Arabistan için önemli bir uyarıcı

olmuştur. Bölgede yaşanan bu gelişmelerden sonra Suudi Arabistan yönetimi ABD'yi artık geleceğinin garantisi olarak göremeyecektir.

Rejimin devamlılığı noktasında küresel güçlerle kurulan ittifakların garanti ve güvenilirliğinin ortadan kalkması Suudi rejimi açısından önemli bir sorun ortaya çıkarmakla birlikte Resmi Vahhabi söylemin (Ulemanın) de toplum üzerindeki etkisini kaybetmesi, durumu daha da zorlaştırmaktadır. Batılı anlamda siyasal katılımın olmaması Suudi Arabistan'da dinin tek ve önemli bir meşrulaştırıcı araç olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zaman içindeki gelişmelerle dinin (Vahhabi Ulemanın) bu konumunun sarsılması, ülkede siyasal katılımı gerektiren araçların geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Artık Suudi yönetimi dinsel değerleri eskisi kadar siyasal amaçları doğrultusunda kullanamamaktadır. Ulema özellikle dini yorumlama tekelini kaybetmiş ve gayri resmi alimlerin muhalif söylemi güçlenmiş; yenilikçi ve ıslahatçı selefi alimlerin etkisi artmıştır.

Suudi Arabistan Kralı Abdullah, tahta geçtiği 2005 yılından itibaren ülkesinde kurumsallaşma, yeniden yapılanma ve dünya ile bütünleşme noktasında ciddi adımlar atmıştır. Ancak toplum üzerindeki kontrol ve baskı mekanizmaları Suudi ailesinin yönetimine zarar gelmemesi adına varlığını devam ettirmektedir (Ataman, 2011: 40). Toplum üzerinde uygulanan bu baskıcı tutum 1990'ların sonlarına kadar yönetimin istikrarını/devamlılığını sağlayan bir faktör olsa da 1990'ların sonlarından itibaren uluslararası etkileşimin artması ve yönetimin kararlarının meşrulaştırıcısı Ulemanın eski ağırlığını kaybetmesi gibi nedenlerle toplum üzerindeki etkisini yitirmeye başlamıştır. 1990'ların sonlarına kadar Suudi yönetimi Ulemanın fetvalarıyla bir taraftan toplumsal mühendislik yapmaya çalışmış diğer taraftan petrolden elde edilen gelire de halk maddi araçlarla susturulmaya çalışılmıştır. Yönetimin muhalefeti susturmaya yönelik bu politikaları 1990'ların sonlarına kadar etkili olmasına rağmen bu tarihten sonra sarsılmaya başlamıştır. Bu durumda, kuruluş tarihinden itibaren ülkeye etki eden dış faktörler ve bu faktörlerin toplum ile yönetim (Suudi ailesi ve ulema) arasındaki çelişkiyi arttırması belirleyici olmuştur. Bölgesel anlamda yaşanan gelişmeler ve küresel güçlerin (özellikle ABD'nin) ülke üzerindeki etkisi geleneksel Vahhabi söylem ve Resmi Vahhabi söylem arasında bir çelişki ve çatışmanın ortaya çıkmasına/artmasına neden olmuştur. 1990'ların sonlarına kadar bu çelişki, resmi Vahhabi söylemin yönetimdeki laik adımları ve "kafir" toplumlarla ilişkileri meşrulaştırması, geleneksel Vahhabi söylemin ise bu duruma tepki göstermesi yönünde gerçekleşirken; 1990'ların sonlarından itibaren bu durum bir anlamda tersine dönmüş ve ülkedeki önde gelen muhalifler toplumsal ve siyasal alanda ilerici adımların atılmasını (İslam'a uygun bir şekilde) savunurken radikal Vahhabi söylemin törpülenmesi istenmektedir. Bu durum resmi Vahhabi söylemin (ulemanın) etkisinin kırılması

sonucunu doğururken, yönetimde meşrulaştırıcı araçlar noktasında yeni adımların atılması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda Suudi Arabistan'da rejimin dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Ülke yönetiminin 2005 yılında Kral Abdullah'ın tahta çıkmasından sonra attığı reformcu ve dönüştürücü adımlar önemli olmakla birlikte bu sürecin daha fazla hızlandırılması ve özellikle siyasal katılım ve insan hakları ve kamusal ve özel alanda kadın hakları gibi konularla ilgili olarak ciddi, kapsamlı ve yapısal adımların atılması gerekmektedir. Suudi yönetimi gelinen bu noktada artık halkının taleplerine daha duyarlı olmak zorundadır. Suudi yönetiminin bu duruma direnmesi ülkeyi bir kaos ortamına sürükleyebilir. Bu nedenle Suudi yönetimi toplumsal ve siyasal alanda ciddi ve kapsayıcı bir reform sürecine girmek zorundadır.

SON NOTLAR

* Prof.Dr. , Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.

¹ Vahhabilik, 18. yüzyılda Arabistan Yarımadası'nın Necd bölgesinde yaşayan Teym Kabilesine mensup olan Muhammed bin Abdulvahhab'ın itikadi düşüncelerinden hareketle geliştirilmiş ve daha çok Hanbeli mezhebinin daha tutucu bir şekilde yapılan yorumuna dayanan bir ekoldür. Yine Necd bölgesinde önemli bir siyasal aktör olan Suudi Hanedanının desteğini alarak kısa sürede yayılmış, etkisini arttırmış ve neticede Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi haline gelmiştir. İtikat ve ibadet konularında Sünni ve Şii grup ve anlayışların bazı davranışlarını ve uygulamalarını küfür ve şirk olarak nitelendirerek farklı ve yeni bir anlayış geliştirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, Çev. Sıbğatullah Kaya, İstanbul: Anka Yayıncılık (Yayınlanma Tarihi Yok), s. 221-2

² Vahhabilik söylemi, kelimenin tam anlamıyla reformisttir. Ancak Vahhabilik'teki reformizm yenileşme değil, İslam'ı Kur'an ve Sünnet dışındaki kültürel-yerel, yani tarihsel olarak sonradan eklenmiş harici unsurlardan temizleme anlamına gelmektedir. Buna göre Vahhabilik, İslam'da bir deformasyon sürecinin yaşandığı iddiasından hareketle dini reforme etmeyi, aslına rücu ettirmeyi görev edinmiş bir dinsel bakış açısıdır.

³ İhvan Teşkilatı, Suudi Arabistan'ın kuruluş sürecinde Vahhabilik anlayışı benimsetilmiş Bedevi Araplardan müteşkil askeri birliklerdir. Vahhabi inancına aşırı bir sadakatleri söz konusu olduğundan Suudi Devleti'nin kurulmasında sonra Suud Ailesinin Batılı ülkelerle işbirliği içine girmeleri üzerine isyan etmiş ve isyanları yönetim tarafından bastırılmıştır.

⁴ Selefilik (Selefiyye), ilk nesil Müslümanların (Sahabe ve tabiinin) yolunu benimseyerek ilk dönem İslam düşüncesini yeniden hakim kılmaya çalışan itikadi bir ekoldür. Hanbeli fıkıh mezhebine mensup olanların önemli bir kısmı bu itikadi mezhebi benimsemiştir. Daha çok Suudi Arabistan merkezli bir ekol olarak bilinmektedir.

KAYNAKÇA

ABEDIN, Mahan. (15.06.2006), "Saudi Dissent More than Just Jihadis," <http://www.e-prism.org>.

AL-RASHEED, Madawi. (Mayıs 1998), The Shia of Saudi Arabia: A Minority in Search of Cultural Authenticity," *British Journal of Middle Eastern Studies*, c. 25, n. 1, ss.121-138.

AL-RASHEED, Madawi. (2002), *A History of Saudi Arabia*, New York: Cambridge University Press.

AL-RAWAF, Othman. (1996), "A Saudi View on Gulf Stability and the Peace Process," iç. Josef Janning ve Dirk Rumberg (ed.), *Peace and Stability in the Middle East and North Africa*, Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, ss. 49-59.

ANDERSON, Roy R.; SEIBERT, Robert F. and WAGNER, Jon G. (1998), *Politics and Change in the Middle East: Sources of Conflict and Accomodation*, Beşinci Basım, New Jersey: Prentice Hall.

ATAMAN, Muhittin. (2011) "Devrim Dalgası Suudi Arabistan'ı da Yutar mı?" *Stratejik Düşünce Dergisi*, s. 16, s. 39-42.

AYHAN, Veysel. (Mart 2011), "Suudi Arabistan'da Şii Muhalefet Sorunu ve Etkileri," Orsam, No: 32.

BBC, (05.03.2011), "Saudi Arabia Imposes Ban on All Protests," <http://www.bbc.co.uk>.

EBU ZEHRA, (2004) *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Yayınları.

FANDY, Mamoun. (1999), *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, New York: Palgrave.

FOREIGN POLICY, (14.03.2011), "Saudi Arabia Strikes Back," <http://www.foreignpolicy.com>.

-----, (01.03.2011), "Saudi Arabia's Musk Revolution," <http://www.foreignpolicy.com>.

GCC Slams Iran Over Bahrain, (2011), <http://www.saudigazette.com.sa>.

HAYDARIAN, Richard Javad. (06.08.2010), *Iran-Saudi Relations: Rising Tensions and Growing Rivalry*, FPIF, <http://www.fpif.org/articles>.

HEGGHAMMER, Thomas. (2009), "Jihad, Yes, But Not Revolution: Explaining the Extraversion of Islamist Violence in Saudi Arabia," *British Journal of Middle Eastern Studies*, c. 36, n. 3, ss. 395-416.

HEGGHAMMER, Thomas. (2010) *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism Since-1979*, New York: Cambridge University Press.

HINNEBUSCH, Raymond. (2003), *The International Politics of the Middle East*, Manchester: Manchester University Press.

ICG MIDDLE EAST REPORT, (24.09.2004), "Saudi Arabia Backgrounder: Who Are The Islamists?," n. 31.

ICG REPORT, (April 2011), "Popular Protests in North Africa and the Middle East (III): The Bahrain Revolt," *Middle East/North Africa Report*, No: 105-06.

"King Abdullah Names Members of the Allegiance Commission," (10.12.2007), <http://www.saudiembassy.net>.

KOSTINER, Jozeph. (1985), "On Instruments and Their Designers: The Ikhwan of Najd and the Emergence of the Saudi State," *Middle Eastern Studies*, c. 21, n. 3.

KOSTINER, Joseph. (1997), "State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post Desert-Storm Phase," *Middle East Review of International Affairs*, c. 1, n. 2.

KURŞUN, Zekeriya. (2011). "Tarihten günümüze Suudi Arabistan," <http://www.ordaf.org.tr>.

LACROIX, Stephane. (11.02.2008), "Post Wahhabism in Saudi Arabia," *Islam Daily*, <http://www.islamdaily.org>.

LACROIX, Stephane. (02.06.2010), "Saudi Liberals; Elitist Ambitions and The Reality of Saudi Society," <http://www.majalla.com>.

McHALE, T. R. (1980), "A Prospect of Saudi Arabia," *International Affairs*, c. 56, n. 4, ss. 622-647.

McADAM, Doug; MCCARTHY, John D. ve ZALD Mayer N. (1996), "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes - Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements," iç. Doug McAdam, John D. McCarthy ve Mayer N. Zald (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Social Framings*, New York: Cambridge University Press, ss. 1-20.

MENORET, Pascal. (27.12.2005), "The Municipal Elections in Saudi Arabia 2005," <http://arab-reform.net>.

METZ, Helen Chapin (ed). (1992), *Saudi Arabia: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress.

NEHME, Michel G. (1994), "1950-80 Between Nationalism and Religion," *Middle Eastern Studies*, c. 30, n. 4, ss. 930-943.

NEVO, Jozeph. (1998), "Religion and National Identity in Saudi Arabia," *Middle Eastern Studies*, c. 34, n. 3, ss. 34-53.

OBERSCHALL, Anthony. (1996), "Opportunities and Framing in the Eastern European Revolts of 1989," iç. Doug McAdam, John D. McCarthy ve Mayer N. Zald (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Social Framings*, New York: Cambridge University Press, ss. 93-121.

OKRUHLIK, Gwenn. (2003), "Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation," *Midle East Policy*, c. 10, n. 2, ss. 113-125.

OKRUHLIK, Gwenn. (Ocak, 2009), "Networks of Dissent: Islamism and Reform in Saudi Arabia," *Current History*.

ONLEY, James. (2009), *Britain and the Gulf Shaikhdoms, 1820-1971: The Politics of Protection*, Occasional Papers, No: 4, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar.

PROKOP, Michaela. (2003), "Saudi Arabia: The Politics of Education," *International Affairs*, c. 79, n. 1, ss. 77-89.

SALHA, Samir. (5 Mart 2009), "Suudi Arabistan Reformları Nasıl Okunmalı," *Zaman*.

STANLEY, Trevor. (15 July 2005), "Understanding the Origins of Wahhabism Salafism," <http://www.jamestown.org>.

TÜRKİYE'NİN SUUDİ ARABİSTAN BÜYÜKELÇİLİĞİ, Resmi internet Sitesi, "Suudi Arabistan Tarihi," <http://riyad.be.mfa.gov.tr>.

TIMETURK, (26/02/2011), "Suud'da Yeni Parti: İslami Ümmet Partisi," <http://www.timeturk.com/tr>.

-----, (07/03/2011), "Suud Kralı Abdullah'a Alimlerden Ültimatı," <http://www.timeturk.com/tr>.

WIKTOROWICZ, Quintan. (2004), "Introduction: Islamic Activism and Social Movements Theory," iç. Quintan Wiktorowicz (ed.), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, Bloomington, Indiana: Indiana University Press, ss. 1-36.